

je primjereniji za izricanje izvorne Aristotelove poruke od korištenja tuđica, jer one ponekad sadržavaju suviše neodređenog. A za prevođenje filozofskog djela nužno je biti upućen u filologiju. Provođenje temeljnih filozofskih pojmova 'neobičnim' hrvatskim riječima umjesto već ustaljenim međunarodnim može se činiti pretjerivanjem i 'nasiljem nad jezikom'. Neki pojmovi mogu se činiti 'neobičnim' i 'bez značenja' samo zato što ga se ne želi upotrebljavati. Ne postaje li upotrebom 'uobičajen' i ne dobiva li svoje značenje? Prije svega što postoji i lingvističko opravdanje za njegovu upotrebu. Sve 'nove' riječi imaju tu prednost što upućuju na nove izrazajne mogućnosti jezika i otkrivaju bogatstvo izražajnih nijansi. Onima kojima su te 'nove' riječi ipak 'nerazumljive' može dobro poslužiti sedmojezični (grčko-latinsko-englesko-francusko-njemačko-talijansko-ruski) tumač temeljnih pojmova. Tako ovaj prijevod pokušava, i izvanredno dobro uspijeva, prenijeti izvornost Aristotelove filozofije.

Stipe Kutleša

Teodor Fieveg

Topika i jurisprudencija

Nolit, Beograd, 1987.

(Biblioteka Nomos)

Da knjige uvijek doživljavaju sudbinu kakvu zavrijeđuju, knjigu **Topika i jurisprudencija** sada već umirovljenog profesora Pravnog fakulteta u Mainz u Theodora Viehwega sada ne bi trebalo posebno predstavljati. Ona bi tada već odavno bila nezaobilazan element naše filozofijske i pravne kulture i eventualno bi se moglo raspravljati koji je od nekolicine prijevoda na južnoslavenske jezike bolji, i koja od mnogih interpretacija uspjelija. Kako sve to, međutim, nije slučaj, te je prvi i jedini njen prijevod izišao tek prošle godine u nakladi od 2000 primjeraka u biblioteci »Nomos« beogradsko Nolit, ovdje preostaje tek dati njen prikaz i osnovne obavijesti o njoj. To je tim potrebnije, što je i čitava pravno-filozofijska struja koja svoje korijene izravno ima u toj knjizi (škola tzv. topičke odnosno retoričke jurisprudencije, nova retorika i uopće tzv. teorija pravne argumentacije) kod nas gotovo sasvim nepoznata. Izuzetak čini tek zbirka članaka, predavanja i eseja belgijskog novo-retoričara, pravnika i filozofa Chaima Perelmana, koja je u istoj biblioteci prevedena 1983. godine pod naslovom **Pravo, moral i filozofija**.

Većina osnovnih Perelmanovih teza crpljena je, međutim, manje-više neposredno iz Viehwegove knjige, koja uz to daje naznake za jednu teoriju većeg ranga općenitosti i uistinu predstavljaju više od onoga što bi prema svome podnaslovu željela biti: »prilog istraživanju temelja pravnih znanosti.«

I oko samog naslova knjige moglo bi biti nespornosti. Iskaz Ernesta Curtiusa iz 1947. godine, u kojemu si ovaj tjeskobno postavlja retoričko pitanje: »Pa, ako već retorika na moderna čovjeka djeluje kao nagršena sablast — kako bismo se usudili da ga zainteresiramo za topiku, koju čak i 'literarni učenjak' jedva po imenu pozna, jer odlučno izbjegava podrumске prostoriје — i temeljel — evropske literaturre?«, vrijedi, čini se, što se tiče topike i prava, kod nas još uvijek. Topika je i što se tiče većine filozofa danas malo poznata aristotelijanska disciplina koju su logičari vladajuće struje izbacili iz corpora svoga orqanona još pred tristotinjak godina, dok su je historičari i teoretičari književnosti počeli nanovo otkrivati tek početkom ovoga stoljeća. Izraz »jurisprudencija« za pravnike je također svojevrsan anakronizam. Dok je »jurisprudence« u anglosaskom govornom području još relativno čest i uobičajen naziv za teoriju prava u širem smislu, na evropskom se kontinentu dosta izobičajno i, osim u prijevodima engleskih tekstova i ponegdje u njemačkoj literaturi, koristi se tek povremeno kao sinonim za »pravnu praksu«. Obje riječi neupućenom čitaocu mirišu na arhivsku prašinu, a neupućenog filozofa mogu navesti da se upita kakve veze knjiga koja povezuje ta dva pojma uopće ima s filozofijom. U kontekstu onog recentnog pokreta koji se obično označava kao »rehabilitacija praktičke filozofije«, **Topika i jurisprudencija** spominje se također relativno rijetko, unatoč tome što je riječ o knjizi koja je i prije pojave publikacija koje su tom pokretu dale ime, naznačila smjer i teme u okviru kojih će se zbivati kasnija diskusija. Zaključci koji se izričito ili implicitno nalaze u toj knjizi, prvi puta objavljenoj 1954. godine (ostala njemačka izdanja: 1963., 1965., 1969. i 1974. godina) u mnogočemu anticipiraju ono na čemu će se truditi mnogi kasniji autori. Mogli bismo, ukratko, zaključiti da je, unatoč mnogim naznanjima koje su ta knjiga i njen autor doživjeli (Theodor Viehweg bio je višegodišnji odgovorni urednik najznačajnijeg zapadnonjemačkog pravnofilozofijskog časopisa **Arhiv za pravnu i socijalnu filozofiju**, a još je i danas počasni predsjednik njemačke sekcije Međunarodnog udruženja za pravnu i socijalnu filozofiju) **Topika i jurisprudencija** ostala još uvijek nedovoljno uvažena.

Razlozi njenog donekle marginalnog položaja u suvremenim diskusijama na-

laze se dijelom u već spomenutom ignoriranju mjesta i uloge topike (ne samo u kulturnoj povijesti, o čemu se još može pronaći tekstova, već, bitnije, njene aktualne relevantnosti u skoro svim tipovima tzv. praktičkoj diskursu), dijelom u nepretencioznoj, iako dosta kompleksnoj kompoziciji te knjige. Viehweg, naime, unatoč tome što ističe da njegova rasprava »nije genetičko, već sistematsko istraživanje« (str. 9), ipak piše svoju knjigu kako sistematski, tako i genetički. Potaknut tezama Vicoovog teksta »De nostri temporis studiorum ratione«, u kojem Vico razlikuje novu kartezijansku znanstvenu metodu i stari retoričko-topički pristup, Viehweg se analizom dva reprezentativna modela topike, Aristotelovog i Ciceronovog, upušta u istraživanje izvora topike. Nakon toga (paragraf 3) slijedi sistematska analiza topike, da bi potom (paragrafi 4 i 5) na dva reprezentativna primjera iz pravne povijesti, na rimskom građanskom pravu (*ius civile*) i na talijanskoj srednjevjekovnoj školi pravnoga tumačenja (postglosatori ili *mos italicus*) bio pokazan kontinuitet primjene topičkih metoda u oblasti prava i bila ostvarena željena veza između topike i jurisprudencije. U daljnjia dva paragrafa Viehweg se posvećuje nekim pokušajima da se topika svede na deduktivno-aksiomatsku metodu, počevši od ranog Leibnizovog pokušaja matematizacije pravne topike kroz *ars combinatoria*. Nakon što ustanovljuje da se topika – definirana kao pravni stil, a ne kao pravna metoda – ne može svesti na neproturječan logički sustav, Viehweg se u paragrafu 8, posljednjem poglavlju ranijih izdanja, još jednom vraća sistemskom izlaganju. Ovaj puta na temelju aktualnog stanja jedne od najstarijih i najuvaženijih pravnih disciplina – građanskog prava – biva pokazano kako iskustvo svakodnevnog pravnčkog rada i narav same materije pokazuju da je civilistika (a i pravo uopće) nešto u što su duboko uralse topičke metode, koje se – unatoč naizgled obećavajućim prednostima – ni na koji način ne mogu zamijeniti jedinstvenim sistemom koji bi iz minimuma osnovnih teorijskih stavova dao maksimum točnih i upotrebljivih teorema.

Već iz ovako površnog prikaza dade se razabrati Viehwegova »metoda«, kojoj se ni u kojem slučaju ne može pripisati iscpnost i pravolinijsko vođenje toka argumentacije. Viehweg materiji o kojoj piše pristupa s različitih točaka gledišta, što genetički, što sistematski, na temelju malobrojnih, probranih, ali i dosta raznorodnih primjera. S izvjesnom sigurnošću mogli bismo reći da i sam Viehweg svojoj materiji – topici – pristupa topički. Viehwegu bi to cijelo bio kompliment, ali vremenu za koje još uvijek vrijedi svojedobna kompetentna ocjena da na topiku gleda kao na »nagrđenu sablast«, Viehwego-

va bi se topička »nemetodičnost« mogla doimati donekle »neznanstveno«, ili barem kao nešto s čime se ne zna što započeti.

Analiza topike koju donosi Viehwegova knjiga jest ipak vrlo jasna i nimalo proturječna. Viehweg topiku definira kao **tečne problemskog mišljenja**. Nasuprot takvog metodskog stava (koji Vico još označuje kao **critica**), stoji sistematski kartezijanizam deduktivne metode, koji u svojem ekstremnom slučaju kreće od pretpostavke jednog jedinstvenog sustava koji diktira i izbor problema. Oni problemi koji u okviru tog sistema ostaju nerješivi, bivaju proglašeni za prividne i takva ih metoda ostavlja po strani. Topički pristup, odnosno tzv. problemsko mišljenje, kreće upravo od problema, te s obzirom na problem traži sistem odnosno tehniku argumentacije koja bi mogla pomoći njegovom rješavanju. Stoga se topika od svojih početaka pojavljuje u okviru onoga što se naziva **heuresis** ili **ars inveniendi**, umijeće pronalazenja premisa. Kao pomoćno sredstvo problemskog se mišljenja tradicionalno koriste spiskovi *loci communes* ili tzv. *topoi-katalozi* – repertoar točaka gledišta upotrebljivih kao praktično sredstvo za rješavanje problema. Osim općih *topoi*, prikladnih za rješavanje najšireg kruga problema, postoje i specifični *topoi*, potvrđeni u određenoj struci (npr. u pravu, pjesništvu, pa čak i u filozofiji). Sistematska vrijednost takvih »općeprihvaćenih gledišnih točaka« redovito je neznatna, no u čitavoj kulturnoj povijesti praktična im je vrijednost izuzetna, te ih Curtius primjerice navodi kao općekulturno »spremište zaliha«. Topički izvodi razlikuju se od *ars iudicandi* demonstrativne logike utoliko što put od toposa do zaključka redovito nije dugačak. Utoliko još Vico ukazuje na nedostatak sorita (dugih lančanih zaključaka) u topičkim silogizmima. Dakako da, s obzirom na to da topika barata pluralnošću sistema te da se pri rješavanju jednog problema može naći više konkurentnih *topoi*, nije isključeno da se pri rješavanju takvog problema dođe do proturječnih konkluzija, jednako potkrijepljenih argumentima. Takav ishod, koji je sve donedavno za vladajuću paradigmu znanstvenosti bio ravan potpunog diskvalifikaciji, kod Viehwega se izriječom ne pominje (no zato mu dosta prostora posvećuje njegov sljedbenik, novo-retoričar Perelman). S obzirom na u vrijeme prvog izdanja njegove knjige još uvijek prevladavajući epistemološki pozitivizam, Viehweg izbjegava odveć radikalne zaključke i svoju knjigu piše gotovo kao neobavezni pravno-povijesni i duhovno-povijesni esej.

Viehwegova strategija rehabilitacije topike je neizravna: on s jedne strane topiku legitimira povijesnoteorijski, s druge analizom fenomena prava i pravne prakse. Pri tome posebnu paž-

nju posvećuje Aristotelovoj dijalektici i njegovoj definiciji toposa kao »više-strano upotrebljivih, svuda prihvatljivih tačaka gledišta koje se mogu upotrebiti Za i Protiv onoga što je mnenju shodno (endoxa) i koje mogu voditi ka onome što je istinito« (str. 30) — koja definicija, dakle, topiku predstavlja kao legitimno znanstveno oruđe koje, bilo uz, bilo neovisno o apodiktičkoj logici, također vodi pronalaženju istine. Ističući da Aristotel — premda topiku zatječe i preuzima od kulturnog konteksta — ipak jest gotovo jedini koji joj posvećuje filozofijsku pažnju i dodjeljuje utjecajno metodološko mjesto, Viehweg ipak, kao praktičarskog antipoda, unatoč »pada u nivou«, »nepreciznosti« i činjenice da ovaj »ne pše filozofsku raspravu već neku vrstu knjige recepata«, obrađuje i Cicerona i njegovu topiku. Ciceron je Viehwegu dvostruko potreban, naime zato da bi pokazao kako se jedna dosta siabo uvažavana teorija dijalektike pretače u nekad vrlo cijenjenu i slijedenu praksu argumentacije (a da se pritom ipak ne rastoči u retoriku i eristiku), kao i zato da preko Cicerona (koji je bio ne samo vrlo cijenjeni govornik, već i mnogo cijenjeni pravnik) ostvari vezu s dijakronijskom i sinkronijskom analizom pravne prakse koja će činiti predmet idućih poglavlja. U njima će onda i odozdo biti pokazan kontinuitet topičkih i aporetičkih metoda u svim slojevima prava, od interpretacije i popunjavanja sistemskih praznina, preko primjene prava i tumačenja pojmova prirodnog jezika u njihovoj stručnoj upotrebi, sve do problema interpretacije jednostavnog stanja stvari i njegovog podvođenja pod apstraktnu pravnu normu. Analiza prava pokazuje, dakle, da niti jedan od pokušaja pravne aksiomatizacije ili svođenja pravne topike na formalni *calcule*, nije uspio zamijeniti topiku, te je vodio ili do ukrućivanja pravnog rasuđivanja (Vico nedostatke 'nove metode' opisuje kao: »gubljenje mudrog uvida«, »kržljanje fantazije i sjećanja«, »oskudnost jezika«, »nezrelost suda« itd.) ili je tako-reći topiku vodio u ilegalu, u neosvijestenu i prikrivenu »potajnu topiku« (str. 99).

Za pravo, ukratko, takva aksiomatizacija bitno nije ni moguća. Ono trajno i nepromjenjivo kod prava uvijek će biti i ostati problem, **pravni spor** (za Viehwega shvaćen na Iheringovom tragu kao **konflikt interesa**). Problem, dakako, iziskuje odgovarajuće, tj. problemsko razrješavanje. Ključna pravna vrlina i prava tema jurisprudencije, **pravednost**, dala bi se iz obzora **Topike** i **jurisprudencije** upravo i odrediti kao traganje za argumentacijom primjerenom konkretnom slučaju. »Primjerenost« izbora odgovarajućeg toposa nije, međutim, diktirana samo prirodom spora, već je — što je još bitnije — suodređuje krug osoba kojima je prak-

tička argumentacija namijenjena. Utoliko ukoliko je lišena apsolutnog kriterija ispravnosti, topika se u prvome redu okreće svojim adresatima: »topoi i topoi-katalozi imaju stoga dalekosežan značaj da najpre izgrade i utvrde određeno razumevanje« (str. 51). Pravna hermeneutika, te procesi i procedure pravnog odlučivanja i opravdavanja orijentirani su u prvome redu »prema protivnikovom stvarnom ili verovatnom otporu« (str. 52). Kontekst iz kojeg izvire ars inveniendi te jedina kontrolna instancija jest diskusija unutar pravne zajednice i *communis opinio doctorum* koji iz nje proizlazi.

Utoliko bi nam se činila opravdanom Viehwegova definicija jurisprudencije s početka knjige, kao »osobenoq postupka razmatranja problema, koji je kao takav predmet pravne nauke« (str. 18). Jurisprudencija je u tome smislu bitno **prudentia**, praktička razboritost, a ne **scientia**, strogo izvođenje unutar konteksta jedinstvenog deduktivnog sistema. Ako je tome tako, to onda, doduše, postavlja ozbiljno pitanje o samoj mogućnosti »znanstvenosti« pravne znanosti. Ukoliko vrijedi čuveno lavenusovo načelo da je opasna svaka definicija u (civilnom) pravu, onda to isto vrijedi, u skladu s ranijim određenjima, i za pravnu znanost u odnosu spram svog predmeta, prava. Kolikogod takva situacija činila prema Savignyu »istinsku draž jurisprudencije«, i omogućavala da pravnici-praktičari umjesto »mašina za supsumciju« budu suodgovorni stvaraoci prava, toliko nje no naliče može biti nestajanje svakog interesa pravnika (a i svih ostalih) za pravnu teoriju odnosno pravnu filozofiju. Za precedentski sistem anglosaskog prava to je već postalo opće mjesto, te je poznato da ne samo pravnici, već i suci i profesori pravnih škola, shvaćajući svoju profesiju kao nešto a priori podobno samo za praktički i pragmatički pristup, zadiru od svakog teoretiziranja. Nasuprot tome, za kontinentalno shvaćanje prava, odlikovano ranom recepcijom kanona rimskog prava, zasnivanje pravnog sistema u lojičkom smislu, do kojeg »nikada nije došlo, ali se njegova egzistencija obično pretpostavlja u našem pravnom mišljenju« (str. 98), uvijek je važno kao kriterij i ideal. Gledano s te strane, dakle ukoliko zaslugu Viehwegove knjige procjenjujemo isključivo neaktivno, kao jedan od prvih tekstova koji argumentirano razgrađuju mit sistemske jedinstvenosti i cjelovitosti u pravu, tada bi Viehwegov doseg bio tek u tome što je pokazao koliko se ispod kartezijanske teorije uvijek krila topička praksa (i to čak u zemljama s najstrožom dogmatikom, čime se onda, unatoč velikoj razlici u proklamiranoj teoriji, relativira praktička razlika između precedentskog i kontinentalnog sistema prava), te je pokazao kako topika leži čak i u osnovama onoga što je konti-

mentalna teorija uzela kao skup prvih postulata od kojih dedukcija počinje, dakle u osnovama rimskoga civilnog prava.

Čini se ipak da Viehwegovu intenciju i doseg njegovog rada ne bi trebalo shvatiti odveć radikalno i isključivo u tom smjeru. On se ni u kojem smislu, čak ni analogno, ne da opisati kao zastupnik pravnog historizma, skepticizma i kazualizma američkog tipa kakvih među pravnicima (čak i kontinentalnim) ionako ima vrlo mnogo. Problem ovdje leži dublje, i načelne je i metodološke naravi. Iako svaka, pa tako i pravna znanost, u krajnjoj liniji počiva na pretpostavci sistematičnosti (dakle i podobnosti za sistematizaciju), Viehwegovo inzistiranje na razmrvljenosti pravnog konteksta i isključenju mogućnosti striktno aksiomatizacije nikako ne implicira i nemoćnost svake racionalne, u krajnjoj liniji i znanstvene, argumentacije o pretpostavkama i društvenoj ulozi fenomena prava. Utoliko, potcrtavanje topičke prirode prava nipošto ne vodi odbacivanju filozofskopravnog i pravnoteorijskog istraživanja (čak ni utoliko što bi se topika shvatila kao ljestve koje treba odbaciti nakon što smo se po njima popeli). Baš naprotiv, **Topika i jurisprudencija** pruža barem minimalan naputak za daljnji razvoj pravne znanosti, a taj se sastoji u prikupljanju i sredi vanju općih mjesta, dakle u sastavljanju svojevrstnog osuverenjenog i na bolje propitanim pretpostavkama postavljenog topoi-kataloga (što kasnije na primjer djelomično pokušava učiniti u svojem **Traktatu o argumentaciji** Chaïm Perelman). Unutar takvog kataloga bila bi moguća povezivanja, pa čak i deduktivna izvođenja ograničenog dosega, pa se čini da su stoga neosnovani prigovori upućeni Viehwegu da previđa postojanje ne-deduktivnih sistema i latentnu sistematsku vriednost pojedinih topoi.

Metodološka konzekvenca: o čemu ne možemo aksiomatski dokazivati, o tome možemo racionalno raspravljati, vodila je usmjeravanju rasprave na samu raspravu. Nakon što je **Topika i jurisprudencija** probila led, uslijedio je niz topičkih i retoričkih istraživanja, koja praktičku racionalnost pokušavaju konstruirati posredstvom »opće teorije argumentacije«. Pri tome, veću pažnju od tzv. sadržajne topike (istraživanja vrijednosnoga temelja pravnog odlučivanja), izazvala je formalna topika, koja se bavi postupkom argumentacije, tj. određivanjem pravila racionalne diskusije pred odgovarajućim auditorijem. U sklopu toga, a polazeći od Aristotelove dijalektike, naročito učenja o tzv. praktičkom silogizmu, razvijeni su i pokušaji zasnivanja specifične logike vrijednosti – deontičke logike. Paralelno s time, filozofskopovijesna legitimacija intersubjektivnog tipa racionalnosti nađena je i u Aristotelo-

voj praktičkoj filozofiji, napose u njegovoj koncepciji praktičke racionalnosti – razboritosti (phronesis). U kontekstu daljeg razvoja teza iz Viehwegove knjige, treba spomenuti i teoriju komunikacije i novija semiotička jezičnokritička istraživanja koja naglašavaju pragmatički aspekt jezika. U tom smislu sam sebe reinterpreтира i Viehweg, u paraarafu 9, »Dodatak o daljem razvoju topike«, dodanom petom izdanju **Topike i jurisprudencije** iz 1974. godine, govoreći o tome da je »retorika odvajkada na prvom mestu imala u vidu upravo pragmatiku«, se ističući kao osnovne zadatke topike »vraćanje situacijskog načina mišljenja pragmatičkom tlu« i »činjenje komunikacije predmetom istraživanja« (133 i d.).

Veći dio navedenih teorija nadilazi pravnu tematiku kojom se ipak u prvome redu zanima Viehweg, ali vrlo često upravo od nje polazi. Iako jedna opća teorija argumentacije može dakako bitno pridonijeti zasnivanju specifične teorije pravne argumentacije i rasvijetliti određene probleme pravne metodologije, pokazalo se da taj slijed, čak i češće, može biti i obrnut: analiza pravnog rasuđivanja bitno doprinosi širim teorijama praktičke racionalnosti. Neki autori utoliko čak smatraju pravo paradigom za cjelokupnu praktičku racionalnost, a čini se da bi analiza nekih (naročito procesnopravnih) načela i procedura mogla ispostaviti barem sadržaj minimalnog civilizacijskog konsenza u pogledu određenih normi praktičkog diskurza (primjerice načelo »audiatur et altera pars«, pravila o onus probandi, jenakom tretmanu pravnih subjekata etc.). U tom kontekstu pažnja se obraća i odlikovanoj pravnoj vrlini, pravednosti, koja je kao »racionalna vrlina par excellence« povezna točka između pravnog i širih (etičkih, političkih itd.) diskurza. Anticipirajući taj interes i Viehweg, rezimirajući na neki način smisao i svrhu svoj istraživanja pravnih fundamenata, shvaća topičku pravnu tehne kao »pojavnii oblik onog neprekidnog traganja za svagda pravednim, iz kojeg pozitivno pravo tek proističe i koje se nastavlja pomoću pozitivnog prava.« (str. 109).

U okviru svih navedenih diskusija Viehweg je svakako odigrao pionirsku ulogu. Zbog svega navedenoga, **Topika i jurisprudencija** ne smije se cijiniti tek kao (makar i fundamentalno) pravnoteorijsko ili filozofskopravno djelo, već i u kontekstu kudikamo širih filozofijskih diskusija. Njeno objavljivanje kod nas popunjuje jednu ne baš beznačajnu prazninu, čemu je svakako ne malo pridonijela biblioteka »Nomos« i njei urednik (ujedno i prevodilac Viehwegove kniiiae) Danilo Basta.

Alan Uzelac

Rejmon Rije

Prinstonska gnoza

Naučnici u potrazi za religijom

Prosveta, Beograd, 1986.

Upravo je podnaslov privukao ovoj knjizi, koja nije pisana jezikom popularizacije nauke, mnogobrojne čitaoce, a starog profesora filozofije prirodnih nauka na Univerzitetu u Nancyju Raymonda Ruyera izložio medijskoj pažnji, nakon što je čitav život objavljivao radove poznate uglavnom samo svojim kolegama. No, princetonski gnostičari (koji nisu teolozi, niti filozofi, već astronomi, kozmolozi, fizičari, biolozi, liječnici) nisu našli novu religiju – nova gnoza ne sadrži nikakve inicijacije niti obrede i ne teži nikakvoj društvenoj institucionalizaciji, ali ona daje, po Ruyeru, fundamentalni sastavni dio svake religije – daje viziju svijeta, spoznaju, mit. I upravo je posebnost mitolozičnosti nove gnoze ono što je odvaja od svih postojećih religija i, možda, čini istinskom novinom u povijesti mišljenja. Svi mitovi su projicirani od čovjeka ka svemiru – to vrijedi čak i za tako suzdržljive i »ateističke« mitove kao što su nebo, red neba, tao, prosvijećenost. Princetonska gnoza, po prvi put, čini obratno, ona iščitava, očitava imanentno značenje, duboki unutrašnji, »lični« smisao kozmosa i čini ga svojim mitom. Takvo čitanje omogućuje, prvi put u povijesti, nauka dvadesetog stoljeća, koja je konačno, nakon trostoljetnih porođajnih muka, izašla iz svoje embrionalne faze i postala podobna za stjecanje pravog znanja. Paradoksalno je da filozofija – koja je nakon više od dva tisućljeća polaganja prava na znanje napustila nauke kako su ove izlazile iz njenog okrilja, svaka sa svojim djelićem spoznaje – ne prepoznaje ovo sazrijevanje i ostaje nezainteresirana za ključanje ideja u prirodnim naukama našeg vijeka.

Nova američka naučna gnoza nije na tragu antičke gnoze – ime su joj, kao što to često biva, nadjenuli ironični promatrači – ali ono što im je zajedničko jest vjera u Duh, ali ne u Duh koji stvara Materiju kao svoju udaljenu suprotnost koja počiva u tami, daleko od gnostičkog svjetla, već u Duh koji čini Materiju, koji je njena pređa, koji je svijest i kozmička Svijest, **Unitas**. Materijalna tijela su privid, »naličje« Duha kako ga vidi jedan drugi duh, jedna druga svijest. Svijest je svaka oblast koja sama sebe spoznaje, »vidi« sebe u svom jedinstvu i u svojim pojedinostima; ona je biće; ona je prisutnost po sebi i potencijalnost »ja«. No nisu sva materijalna tijela svjesna, nisu sva samovideća. Gnostički animizam nije potpun – da jest, bio bi dietinjast, kaže Ruyer. Rijeke, mora, ob-

laci – to su samo neuređeni procesi u svojoj mnogostrukosti. Biljke, životinje, biljne i životinjske vrste, holoni, Drvo Života – to su bića.

Bića sebe »vide«, spoznaju svoju »pravu« stranu, svoje »lice«, videći sebe »iznutra«, viđenjem za koje nisu potrebne oči. Viđena izvana, pokazuju samo svoje »naličje«, svoje primjetljivo, izmjerivo, objektivno, materijalno tijelo. Zato je promatranje, bilo naučno ili nenaučno, bitno nedostatna spoznajna metoda, jer se promatranjem zanemaruju, filtriraju, gube objektivne informacije. Ali – u svijesti se može i učestvovati. Gnoza je crpljenje smisla upoznavanjem samog života bića. Svatko je gnostičar u odnosima s bliskim mu bićem, kada ga upoznaje kao suosjećajnik, kada učestvuje u njegovom životu. Svatko je gnostičar kada sluša poruku, čita pismo, živi umjetnost – bilo izražavajući estetske oblike, bilo razumijevajući njihovu izražajnost – ili kada razumije skriveno značenje znakova. To ne zahtijeva nikakve transcendentne ili čudesne sposobnosti; ali to je saznanje koje nije zaustavljeno na pojavnostima snagom imaginarnog objektiviteta. Jer, zar nije potreban skok imaginacije (ali – loše imaginacije) za uvjerenje da se jedan cvijet može objektivno i potpuno botanički opisati (naročito njegova ontogeneza), a i za pridavanje nezavisne realnosti tom opisu. Opis postoji kao boja na papiru i nema značenja ni smisla dok ne pobudi neku ljudsku svijest, ali – ovo je bitno – ljudska mentalna svijest je superponirana na primarnu organsku svijest, ona je podložna pogrešnim, kao i manje pogrešnim mentalnim shemama, često radi na nesavršenim modelima. Organska svijest djeluje preciznošću i efikasnošću koja je nedostupna čovjeku i ne griješi kao čovjek, ali je ograničena na svoju oblast primjene. Sva bića su podjednako inteligentna u bavljenju svojim svjesnim sadržajima. Svako biće je polje svijesti koje ima matrični karakter, što znači da je svaka svijest sposobna misaono dopuniti svoje datosti. U tom se smislu antimaterijalizam gnoze može bolje opisati kao matričnost nego kao strukturalizam; struktura je poseban slučaj matrice, shvaćene kao »slika različitih datosti, koje se mogu dopuniti ili složiti prema nekom smislu«. Inteligencijom kod drugog bića mi smatramo sposobnost razumijevanja **naših** planova, a ne njegovih vlastitih problema, i zato treba naglasiti da ovaj neognostički stav o podjednakoj inteligenciji svih bića vrijedi doslovno, od riječi do riječi. Štoviše, sva bića su u svojoj **oblasti** inteligentna kao Bog (ili Unitas, ili kozmička Svijest, ili Velika Majka, ili Vrhovna Upraviteljica), jer sva ona »inteligentno uređuju svoju ograničenu oblast, kao što vrhovni Dominus uređuje svoju, koja se pruža ispod ili iznad sve-mira.«